

УДК 930.253 : 352 (497.11 Ниш)

ЗБИРКА VARIA

Апстракт: Приказана је збирка *Varia* која је настала прикупљањем појединачних, разнородних докумената, различитог садржаја и различитог временског раздобља.

Кључне речи: збирка, *Varia*, документи, период, Моравска бановина, беседе, управа града, тефтери, мемоари, одликовања....

Појединачни документи у архивима, различите провенијенције, заслужују посебну пажњу.

Наталожена патина времена их посебно вреднује. Придодала им је само рухо далеког, заустављеног времена које их узноси на пиједестал приоритетног интересовања, како за архивисте тако и истраживаче. Иако обриси исечка једног историјског тренутка, својом оригиналношћу „неког“ временског тренутка, могу засигурно бити једини и прави извор научницима, у смислу трагања за оригиналним вредностима.

Збирка *Varia*, названа „расуте архивалије“¹, састављена је од

међусобно неповезаних докумената сасвим различитог порекла и различитих временских раздобља. Назив је добила од латинске речи *VARIA* што значи: помешане, различите ствари.²

Постојање оваквих збирки у архивима, има своје оправдање у чињеници да оне доспевају на различите начине и у различитим (појединачним) облицима и временским одредницама, али са изузетно богатим садржајем историјске и културне вредности. Као такве, оне постају изазов архивистима у смислу сређивања, начина обраде и покушаја да се истраживачима поједностави доступност, често изузетно вредних, или чак у контексту неког истражи-

¹ Иванка Брук и Љубомир Поповић: Архивистика за III и IV разред Усмереног образовања, стр. 56, Бгд. 1986.

² Исто, стр.56

вања „недостајућих“ докумената.

Документи, истргнути из неког историјског догађаја, из делатности неке установе, удружења, друштва или познате и признате личности, могу бити „драгуљ“ истраживачима у расветљавању задате, поентирани теме. Зато је неопходно, свакој збирци, па и *Vagii* прићи критички, са озбиљном валоризацијом „расутих архивалија“. Тако валоризоване, оне постају прави извор за историјска, културолошка, политичка, социолошка и друга истраживања.

Као збирка, може бити од изузетне помоћи историчарима, макар да су они оријентисани на истраживање историје као тоталитета дешавања. Међутим, са појавом нових научних подручја и често наметнутих и неочекиваних тема, које захтевају интердисциплинарно истраживање, збирка *Vagii* се својом разноврстом садржином, може бити од користи не само историчарима него и другим научницима који истражују најразличитије облике људске делатности.

Збирка обухвата временски распон од 1737. године до данашњих дана, што показује да је збирка отвореног типа. Грађа је смештена у фасцикле са ознакама бројева од 1-915, формирана по хронолошком реду уласка у Архив.

Овако богата збирка намеће и потребу за детаљним сређивањем. За сређивање збирки, па и *Vagie*, није могуће применити јединствено, методолошко упутство. Архив у Нишу се определио за метод слободне провенијенције.

Рад на сређивању је започет. У првој фази обраде грађа је развр-

тана делом хронолошки, а делом тематски. Израда аналитичког инвентара, која тек следи, у другој фази ће одредити број аналитичких јединица и бити смештена у кутије.

Највећи број докумената је на српском језику, али има и докумената на турском, немачком, руском, бугарском и грчком језику.

Због садржине докумената и времена настанка, могућа је класификација по хронологији:

Најстарији документи;

Документи Моравске бановине, а по тематици на следеће групе:

I Управа

II Просвета и култура

III Здравство

IV Верске установе

V Друштва и удружења

VI Спорт

VII Хуманитарна друштва

VIII НОБ, НОП, КПЈ, Четнички покрет Драже Михајловића и Влада Милана Недића (1941-1944)

IX Остало

У оквиру ових група могу се одредити подгрупе, а у оквиру подгрупа грађа се може средити: тематски, хронолошки и азбучним критеријумима. Овако одређена класификација подразумева следећу, детаљнију, архивистичку обраду збирке, што значи израду аналитичког инвентара са следећим подацима: сигнатура, година (датум) и место настанка, назив ствараоца и сажет садржај документа.

Да би се конкретније сагледао значај, различитост и интересантност ове архивске грађе, могућ је кратак приказ најпре неколико најстари-

јих докумената, а затим и неких из појединих група, уз кратак опис садржаја.

*Најстарији документи
(1737-1918)*

Највећи број архивалија из групе најстаријих докумената је настао другом половином 19. века, што ближе значи после ослобођења Ниша 1878. године, а најстарији од њих је из 1737. године, већ публикован Бакротиск, настао у Бечу, писан гоцицом, а графички је приказ тренутка када аустроугарска војска преузима град Ниш од турске власти.

Иако појединачни, ови документи слажу причу о граду Нишу, али и Србији у том периоду. Има доста тефтера, тапија, пресуда, рачуна, облигација, писама и телеграма.

Најдоминантнија група докумената је она која прати присуство српских кнежева и краљева, како у Нишу, тако и на државном нивоу. Први који се намеће за коментар, наравно због тренутка када је настао, је проглас Кнеза Србије Милана Обреновића српској војсци 1. децембра 1878. године у тек ослобођеном Нишу (V-476) и Конвенција о предаји града Ниша 1878. год. српској војсци (V-179). Вредна је, затим Беседа Кнеза Милана Обреновића на заседању Народне скупштине у Нишу 4. новембра 1879. године (V-226). Из дуже, патриотски обојене беседе, није на одмет истргнути само исечак говора који је посвећен Нишу: „Срећан сам што се по други пут налазим окружен народним посланицима у граду, коме је сама природа наменила да буде велико и важно средиште

српско, са кога ћемо у наше ослобођене крајеве увести грађанску културу, државни ред и народну просвету“

Још једна беседа (V-27), али сада краља Милана из 1888. године у Београду 22. децембра поводом затварања седнице Уставотворне велике Народне скупштине. Није на одмет, свакако, истргнути из контекста још једну мисао, актуелну и данас:

„Поштовани посланици! Народу носите Устав, који отворивши двери народног претставништва ученим синовима земље, слободном вољом народа изабраној интелигенцији, која је из народа поникла, даће ваљда могућност да се у Србији влада истински парламентарно, а да интелигенција своју снагу стави у службу отаџбине на јавном и плодном пољу законодавства“

У ризници архивалија је рукописни текст припреме закона о Краљевско српској академији, али и коначна верзија Закона који је усвојен на скупштини у Нишу 1. јуна 1886. године (V-585), затим одликовања: у име Краља Милана, Министарство војно одликује каплара Стојана Николића из Бање Споменицом за учешће у рату 1885. и 1886. године (V-264), а Краљ Александар Обреновић одликује познатог нишког трибуна и учитеља Димитрија Милета Цветановића Краљевским орденом Светог Саве (V-303). Ту су и два закона Кнеза Александра Карађорђевића: Закон о буџету Србије из 1858. године и Закон о начину примања странаца у чиновништво.

Из области просвете и културе, збирка поседује и школска сведочанства (1850, 1863), непоновљиво украшена, акта о постављењу и пензионисању учитеља, као и нишку штампу, нпр. „Општинске новине“ од 20. октобра 1897. године.

Моравска бановина

Посебно место у збирци Varia имају документи који су настали у периоду када је административно опстојавала Моравска бановина (1929-1942). Ако је водена стихија 1948. године уништила архивску грађу Моравске бановине, онда се неколико документата у Архиву у Нишу, могу сматрати историјским богатством, али и богатством Уста-

нове.

Листа посланичких кандидата Моравске бановине (V-33), иако недатирана, са именом и презименом кандидата свих срезова и свих странака, има такође историјску вредност. На страни четвртој су кандидати Моравског среза. Познати политичар Драгиша Цветковић је први на листи као припадник Радикалне странке

Посебно место у збирци заузима документ од 3. октобра 1929. године, који је заправо приказ поделе Краљевине Југославије на бановине на географској карти са фотографијом краља Александра Карађорђевића и фотографијама свих банова (бан Моравске бановине Несторовић Ђорђе, (V-107), затим документ из 1931. године, такође приказ састава Влада Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 1918-1929. године (V-337).

Ваља навести још документа која говоре о статистици Моравске бановине, о банској управи, о наређењима која бановина издаје 6. априла 1941. године и кореспонденцији појединаца са управом Моравске бановине.

Управа

Ова група докумената је разноводна. Ту су преписке, одлуке, жалбе државних службеника, одлуке управе о ценовнику и наплати такси у Нишкој Бањи, уговори...

Уговор о изградњи електричне централе у Сићеву између председника Нишке општине Драгише Цветковића и заступништва шкодиних завода из Плзена, подсећа нас на

1927. годину, када се Општина Ниш и њен председник обавезују на велики подухват, улажући суму од 5.848,440 динара, а извођач „Грађевна фирма“ да ће радове извести за 10 месеци.

Остало

Ова група је састављена од разнородних, појединачних докумената. Ваљало их је сврстати у групу „Остало“ из два разумљива разлога: по садржини нису могли бити прикључени уобичајеним групама, а по тематици их је било могуће сврстати у подгрупе:

- познате личности
- писма
- дневници
- мемоари
- телеграми
- тестаменти
- повеље
- плакати, леци
- брошуре

На папиру, старом преко пола века, стоји рукописни запис академског сликара Душана Мишковића. Реч је о његовом неочекиваном сусрету са Ивом Андрићем у Сокобањи 1942. године. Сву усхићеност при сусрету са познатим књижевником, сликар је изразио:

„Преда мном је стајао лик, познат лик из моје гимназијске читанке.

Узвикнух изненађен „О, ви сте из моје читанке !!?“ „Придошли“, уз благи осмех тихо рече књи-

жевник Иво Андрић.“³ Збуњени набој осећања, исказан овим речеима, засигурно може бити тема за неку причу, можда „андрићевску“.

Молба Бранка Миљковића (V-103), ученика VII разреда Више мешовите гимназије у Нишу коју упућује директору школе зарад ослобођења од физкултуре, је учтива, разложна, краснописна и што је најважније, Миљковићева је.

Два тестамена крију у себи, како добротворство, тако и детаљан попис материјалног блага које добротвори у виду легата остављају у наследство.

Тестамент познатог рентијера из Ниша Ђоке Јовановића је изворни материјал, који пружа детаљне и поуздане податке о задужбини покретне и непокретне имовине: „две двоспратне зграде у Нишу у Вождовој улици, приземна кућа у Вучићевој, хотел „Ђока Јовановић“ у Нишкој Бањи, виноград, пољско имање, плац са зградом у Сврљигу, разна покретност и хартије од вредности“⁴

Тестамент др Владана Ђорђевића (V-18), писан у Бечу 1930. године је сведочанство о афинитету образованог човека да од суме новца којег оставља блиским наследницима, део завешта Српској Краљевској академији.

Писма упућена Драгиши Цветковићу, министру вера (1938), писмо Николе Узуновића, телеграми Лазара Јовановића, ћурчије из Ниша, записник са саслушања Драгише

³ Разговор Душана Мишковића, академског сликара са Андрићем у Сокобањи 1942. године (B-712)

⁴ Тестамент Ђоке Јовановића, 1940. године (B-423)

Цветковића (1942), повеља којом Краљ Александар Карађорђевић поставља господина Александра Ђорђевића за генералног конзула у Дизелдорфу, поседују и патину и прохујало време за незаборав, и свевремен-

ске истине и поруке, засигурно заслужују приказ, али у неком наредном броју „Пешчаника“ из пребогате збирке *Vagia*, или како је то већ речено „расутих архивалија.“